

Avauksia ja keskustelua

Ukrainan sota, sosiologia ja yliopisto

Antti Kouvo, Marja Alastalo
& Sanna Aaltonen

Judith Butler kirjoittaa kirjassaan *Frames of war. When is life grievable?*, kuinka sota-aika tarjoaa mahdollisuuden tarkastella, keitä olemme. Hänen mukaansa voimme nähdä itsemme kysymällä, kenen elämiä pidämme suremisen arvoisina. (Heikkinen & Meriluoto 2022). Ukrainan sota on muiden lähiaikojen kriisien tapaan palauttanut meiliimme paitsi auttamisen ja vapaaehtoistyön myös yhteiskuntamme keskeisten instituutioidemme kestävyuden tärkeyden. Samanaikaisesti lähellä oleva sodan uhka on saanut monet meistä pohtimaan myös yhteisöelämämme perusteita ja omaa paikkaamme siinä. Tässä kirjoituksessa puntaroimme, keitä me olemme akateemisina sosiologeina ja yliopistoinstituution jäseninä sekä kansalaisina. Kuvaamme, miten me kansalaisina ja Itä-Suomen yliopiston tutkijoina aloimme toimia Ukrainan sodan alkamisen jälkeen. Tarkastelussamme nousee esiin Itä-Suomen yliopiston erityisyys.

Tieto Venäjän hyökkäyksestä Ukrainaan liimasi jokaisen meistä useaksi viikoksi seuraamaan uu-

tismediaa – ehkäpä vähän samalla tavalla kuin koronapandemian epäuskon täyttämässä alkuvaiheessa. Monen sosiologinkin sormet suihkivat älypuhelimien näyttöä aamusta iltaan *Hesarin* sivuilta *Guardianin* sivuille, *Ilta-Sanomista Ilta-lehden* ja *Ylen* uutisiin. Sotatapahtumien ja rintamalinjojen tv-seuranta alkoi aamutelevisiosta ja päättyi a-studioon, ja väliin jäävä aika kului Twitteriä ja muita sosiaalisen median palveluja vahtiessa. Unet karisivat silmistä, kun aamuyön tunteina herätessä käsi hamusi puhelinta ja alati päivittyvät otsikot kertoivat, että Venäjä on valannut Tšernobylin ydinvoimala-alueen. Tästä poikkeuksellisesta tilanteesta tuli monelle pysyvemmän kaltainen olotila.

Ajan tasalla pysyminen maailmantapahtumista on tietenkin koulutetun ihmisen moraalinen velvollisuus. Samalla käsitys siitä, mitä sodassa tapahtuu, antaa meille myös mahdollisuuden tarkistaa myötätunnon ja solidaarisuuden rajoja. Ei ole mietittävä vain keiden elämät ovat suremisen arvoisia, vaan myös keiden puolelle asetumme ja millaisiin toimiin ryhdymme.

Lamauttavan alkujärkytyksen jälkeen moni halusi toimia jollakin tavalla tilanteen parantamiseksi. Symbolisia toimia on tehty; esimerkiksi keltasinistä värimaailmaa on korostettu katukuvassa vaattein ja valoin. Tämän ohella erilaisten hyväntekeväisyysorganisaatioiden tukeminen on

ollut helppo tapa ”tehdä jotain”. Se on paradoksaalisesti tuntunut sekä liian vähältä että oikealta ratkaisulta. Toisaalta joskus avun ja vaikkapa käyttökelvottoman tavaran vieminen ruuhkautuneelle Puolan ja Ukrainan rajalle pakettiautolla, on tuntunut vikatilkiltä ja someposeeraukselta. Yksi valveutuneen keskiluokan tyypillinen tapa reagoida katastrofeihin on lahjoittaa rahaa tunnetuille järjestöille (Harvey 2005), jotka paitsi herättävät luottamusta sen suhteen, että apu menee perille, myös tekevät lahjoittamisen vaivattomaksi. Samalla älypuhelimella, jolla etsimme kuumeisesti tietoa Ukrainan tilanteesta, siirräme 20 euroa Lääkäreille ilman rajoja vain sormea liu’uttamalla. Suomeen pakenevat naiset ja lapset aktivoivat yksityiset kansalaiset myös henkilökohtaisempiin toimiin kuten tarjoamaan majoitusta pakolaisille.

Ukrainan sota ja siitä raportoiva journalismi on tehnyt näkyväksi paitsi geopolittisia myös muita valtarakenteita. Samalla, kun esimerkiksi EU:n yllättävän nopeat ja yhtenäiset toimet sotaa pakenevien ukrainalaisten maahantulon helpottamiseksi (esimerkiksi tilapäinen suojelu vuodeksi kerrallaan) ovat ilahduttaneet, ne ovat myös palauttaneet monelle mieleen, kuinka eri tavoin ja eriarvoistavasti muiden kriisien keskeltä paenneita ja turvaa hakevia on kohdeltu. Venäjän aloittama sota on muuttanut myös merkittävällä tavalla länsimaiden suhtautumista maahan. Siinä missä Venäjän toimet Tšetšeniassa, Georgiassa tai Syyriassa tai edes Krimin niemimaan valtaus Sotšin 2014 talviolympialaisten jälkeen eivät johtaneet laajamittaisiin pakotteisiin, hyökkäyssota Ukrainassa sai muutoksen aikaan. Esimerkiksi Venäjän toimet Syyriassa Bashar al-Assadin tukena eivät saaneet ”globaalin vähemmistön” valtioita reagoimaan sanktioilla vaan toiminnan tuomitsivat lähinnä kansalaisjärjestöt ja aktivistit. Haluttomuuteen puuttua on energia- ja raaka-aineriippuvuuden lisäksi varmasti vaikuttanut se, että venäläiset oligarkit ja talouseliitti ovat vuosikym-

menet voineet sijoittaa Neuvostoliiton hajoamisen seurauksena yksityistettyä omaisuuttaan Lontoossa ja muissa finanssimaailman keskuksissa.

Sota ja akateeminen yhteisömme

Sota on muuttanut myös suhtautumistamme akateemiseen yhteisöelämään. Yksi tämän tekstin kirjoittajista katseli kesäkuussa 2022 yhdysvaltalaisen tutkijavieraan kanssa talvisodan jälkeen rakennettua Salpalinjaa esittelevää Joensuun bunkerimuseota aivan uusin silmin. Toisaalta moni on herännyt pohtimaan suhdettaan naapurimaamme kollegoihin. Toinen tämän tekstin kirjoittajista jäi pohtimaan noin vuosikymmenen takaista kohtaamistaan Pietarin eurooppalaisen yliopiston tutkijoiden kanssa. Hieman yllättävän yhteydenoton perusteella järjestimme pikavuuh-tia tapaamisen Suomeen tupsahtaneiden venäläisten kollegojen kanssa. Syy loppuvuodesta tapahtuneelle pikavisitille oli se, että vuoden vaihtuessa ulkomaalaisrahoitteisen yliopiston matkarahat eivät olleet enää käytettävissä, sillä niiden alkuperä tultaisiin julistamaan vieraan vallan agenttien toiminnan alaan kuuluvaksi. Vieraamme kertoivat myös monia muita tarinoita koko ajan lisääntyvistä hallinnollisista toimista ja byrokraattisista kiusantekoyrityksistä akateemisen liikkumatilan kaventamiseksi. Nykytilanteeseen johtanut kehitys oli siis nähtävissä jo tuolloin, mutta harvapa meistä sosiologeistakaan sitä osasi tuolloin nähdä.

Nyt olemme kuitenkin heränneet. Se, mikä tässä kriisissä on uutta, on yliopistojen ja tiedeyhteisön aiempaa aktiivisempi rooli. Vaikka monet sosiologit joutuivat pinnistelemaan muistiaan siinä, ovatko tavanneet kansainvälisissä konferensseissa ukrainalaisia kollegoja tai lukeneet heidän töitään, toisille sodan kauheus konkretisoitui henkilökohtaisten kontaktien kautta. Perinteisesti tiedeyhteisö on turvautunut julkilausumiin, joissa tuomitaan sotatoimet ja osoitetaan tukea hädässä oleville kollegoille, mutta nyt kansainvälinen ja

kansallinen mobilisoituminen nousi uudelle tasolle. Ylirajainen solidaarisuus oman tieteenalan sisällä konkretisoitui tutkimuksen ja opiskelun mahdollistamiseen sotaa paenneille.

Itä-Suomen yliopistossa sodan alkaminen kosketti ihmisiä monella tavalla. Yliopistollamme on perinteisesti ollut paljon yhteistyötä venäläisten tutkijoiden kanssa. Esimerkiksi rajojen, Venäjän ja liikkuvuuden tutkimus on kauan ollut yksi yliopistomme painopistealueista. Sodan alkamista seuranneet politiikkatoimet tarkoittivat monen yhteisen tutkimusprojektin katkeamista. Paljon muuta ei toki olisi ollut tehtävissä venäläisen yliopistolaitoksen sitoutuessa sodan tukemiseen. Toisaalta on perusteltua ajatella, että vaikkapa yhteiskuntatieteellisellä alalla harva venäläinen tutkija välttämättä tukee sotaa. Tässäkin mielessä tilanne on todella traaginen. Äärimmäisinä toiminnan esimerkiksi sosiologian opetus on kielletty tai sitä on vakavasti hankaloitettu venäläisissä yliopistoissa ja moni sikäläinen kollega on tyhjän päällä. Vaikka monet yhteistyökuviot menivät jäihin, Venäjää koskevan asiantuntemuksen kysyntä on samanaikaisesti lisääntynyt tutkimuksen kentällä ja laajemmin yhteiskunnassa. Siten monet länsiyhteistyöhön alun perin positiivisesti suhtautuneet venäläiset tutkijat lienevät niitä, joita tilanne koskettaa voimakkaimmin.

Yliopistossamme reagoitiin Ukrainan tapahtumiin varhaisessa vaiheessa. Päätöksentekoa nopeuttamalla pystyimme tarjoamaan ukrainalaisille opiskelijoille useita opiskelupaikkoja hyvin ripeässä aikataulussa akateemisen rehtorimme Tapio Määtän johdolla. Käytännössä tämä tarkoitti lukuisia pikaisesti järjestettyjä tapaamisia aina tiimipalavereista ylimääräisiin tiedekunta-neuvoston kokouksiin. Itä-Suomen yliopisto avasi maaliskuussa erillisen opinto-oikeuden ja apurahan haun ukrainalaisille opiskelijoille. Opinto-oikeutta haki 135 henkilöä, joista 42 ukrainalaista saa opiskelupaikan yliopistossamme. Yhteiskun-

tatieteiden ja kauppatieteiden tiedekuntaan valittiin yhteensä 26 opiskelijaa, joten myös moni sosiaalitieteiden alan opiskelija sai paikan. Haku koski sodan vuoksi opintonsa keskeyttämään joutuneita ukrainalaisia opiskelijoita, joilla on voimassa oleva opinto-oikeus ukrainalaisessa yliopistossa. Opinto-oikeuden saaminen edellytti hakijan suorittettujen opintojen soveltuvuutta Itä-Suomen yliopistossa tarjottaviin opintomahdollisuuksiin. Tämän erillisen opinto-oikeuden saaneille ukrainalaisille opiskelijoille avattiin myös mahdollisuus pyrkiä myöhemmin Itä-Suomen yliopistoon kandidaatti- tai maisteriopintoihin kelpoisuusehtojen täytyessä. Lisäksi yliopistomme avasi maksutonta avoimen yliopiston opintojen tarjontaa sotaa paenneille ukrainalaisille. Ukrainan vaikean tilanteen vuoksi opiskelijoiden tavoittaminen oli aluksi hankalaa tietoliikenne-yhteyksien katkeillessa, mutta ilmeisesti jokunen on jo päässyt jatkamaan opiskeluaan englanninkielisen opetustarjontamme piirissä. Sosiaalitieteissä opiskelijoiden vastaanottamista helpottivat jo aikaisemmin pitkään suunnitteilla ollut ja nyt syksyllä 2022 aloittavan englanninkielisen kandidaattiohjelman sisällöt. Siten mitään varsinaisesti uusia opintokohteita ei nopean päätöksenteon tiimellyksessä tarvinnut luoda.

Se, että Itä-Suomen yliopisto instituutiona on ainakin jollain tasolla sitoutunut ukrainalaisiin opiskelijoihin, on tärkeää, sillä se tuo vakautta sotaa paenneiden ihmisten epävarmaan tilanteeseen. Yksittäiset hyvää tarkoittavat ihmiset voivat väsyä auttamiseen, mitä on tapahtunut myös kotimajoitusten kohdalla, joten institutionaalinen tuki on tarpeellinen selkänaja myös auttamishaluisille ja aktiivisille yksilöille. Toisaalta se, että instituutio on hoitanut järjestelyt, tarkoittaa, että laitoksen yksittäiset sosiologit ovat huonosti perillä siitä, mitä on tapahtunut ja miten he voisivat olla mukana toivottamassa vieraita tervetulleiksi. Tämä edellyttää akateemiselta yhteisöltämme myös hyvää viestintää.

Kriisit ovat tuskin vähenemässä lähiaikoina eikä tämänkään sodan loppuminen ole näköpiirissä. Lisääntyvä ja nopeastikin heräävä kansainvälinen liikkuvuus aiheuttaa vaatimuksia myös opetuksen järjestämiselle. Vaikka pystyimmekin reagoimaan akateemisessa yhteisössämme Venäjän aloittamaan hyökkäyssotaan verrattain nopeasti, tarvitsemme luultavasti tulevaisuudessa joustavampia järjestelyjä yllättävien opiskelijaryhmien vastaanottamiseen. Nyt olemme tehneet päätöksiä pitkälti Ukrainan tilanteeseen reagoiden, mikä on toki hyvä asia. Tarvitsemme kuitenkin pysyvämpiä ratkaisuja, ja tähän liittyy myös yllä käsiteltyjä kysymyksiä sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Englanninkielisen opetuksen tarjonta alkaa monessa maamme sosiaalitieteellisessä yksikössä olla jo varsin hyvällä tasolla ja usein myös joustavasti saatavana. Tarvitsemme resursseja ja järjestelmiä, joiden avulla on mahdollista auttaa nopeasti kriisin kohdanneesta maasta saapuvia opiskelijoita riippumatta heidän kansallisuudestaan. Yhteistyön lisääminen esimerkiksi jatkuvaa oppimista tarjoavan yliopistosektorin kanssa voisi olla tässä avainasemassa. Samankaltaiset haasteet koskevat toki myös tutkijakollegoitamme so-
taa käyvissä maissa. Tarve joustaville ratkaisuille tulee tuskin tässäkään vähenemään.

Kirjallisuus

HARVEY, DAVID. 2005. *Uusliberalismin lyhyt historia*. Tampere: Vastapaino.

HEIKKINEN, JUULIA & TAINA MERILUOTO. 2022. "Surtavat kuvat – Ukrainan sota visuaalisessa sosiaalisessa mediassa." *Ilmiö: sosiologinen media kaikille* 13.5.2022 (<https://ilmiömedia.fi/artikkelit/surtavat-kuvat-ukrainan-sota-visuaalisessa-sosiaalisessa-mediassa/>)

Sosiologinen mielikuvitus ja sota

Eeva Luhtakallio

Kuten yhteiskuntatieteellisissä *zeitdiagnoseissa* on jo pitkään tavattu kuvata, elämme viheliäisten ongelmien aikakautta. Se on ollut kouriintuntuvampaa kuluvana vuonna kuin ehkä koskaan aiemmin. Sosiologienkin päästyä hädin tuskin pohtimasta (tai pikemminkin vihdoinkin pohtimaan) asiantuntijuuden tilaa koronapandemian kourissa saimme vastaamme sodan Euroopassa. Mitä seurauksia on sodalla sosiologisesti? Sosiologialle? Analyyttisten reflektioiden muodostaminen vie-
nee vielä aikaa. Tässä kirjoituksessa pohdin näitä kysymyksiä siten, kuin tällä lyhyellä aikajänteellä on ollut mahdollista: yliopistoissa tapahtuvan ar-
kisen, käytännön toiminnan tasolla, sosiologian tarjoamien suuntaviittojen opastamana.

Helsingin yliopiston sosiologian tieteenalalla aloittelee elokuussa 2022 toista opintovuottaan muiden opiskelijoiden joukossa 19 kandi- ja kaksi jatko-opiskelijaa Ukrainasta. Oikeastaan kyseessä on heidän ensimmäinen kokonainen lukuvuotensa, sillä he kaikki saapuivat Helsinkiin viime keväänä, keskellä lukuvuoden neljättä periodia.

Kuluvan vuoden helmikuun lopulla, etelän koulujen hiihtolomien keskellä, uutiset täyttyivät reportaaseista Venäjän järkyttävästä hyökkäyssodasta Ukrainaan. Se oli pelottavaa ja lamaanuttavaa. Oma ahdistukseni purkautui valtavana toiminnan tarpeena. Kierrettyäni läpi SPR:n ja Unicefin lahjoituslinkit ja sen sellaiset istuin myöhäisenä viikonloppuiltana keittiön pöydän ääressä ja, jonkin yhteyden ehkä itseeni ja otteen omasta ahdistuksestani saadakseni, googlasin ukrainalaisia yliopistoja ja – tietenkin – niiden sosiologian laitoksia.